

Adat- és tudásmenedzsment a posztigazság korában

Mozaikok az INFINT Information Interactions 2018 nemzetközi konferenciáról

Az *Information Interactions* (Információs Interakciók) című konferenciasorozatot 2013 óta rendezi meg a pozsonyi Comenius Egyetem Könyvtár és Információtudományi Tanszéke, és az egyetem könyvtára ad neki helyet. A konferenciák 2005 óta nemzetközi részvétellel zajlanak. Az idei rendezvényre október 23-án került sor.

Ezekon a konferenciákon mindig jó alkalom kínálkozik a közép-európai régió szakemberei közötti tapasztalatcserére. A hagyományos angol nyelvű előadások mellett pedig a tanszék PhD-hallgatói is bemutatják kutatási témáikat, eredményeiket egy-egy szlovák nyelvű előadással. A legutóbbi találkozó – a korábban megszokottakhoz hasonlóan – sajátos keresztmetszetét nyújtotta az információtudomány elméleti kutatásában és gyakorlati alkalmazásaiban felmerülő nemzetközi fejleményeknek. Az alábbiakban a nemzetközi előadásokról adunk áttekintést.

Iryna Kuchma (EIFL Open Access Program Manager)¹ *The What, Why and How of Data Management Planning* című nyitó előadása a tudományos kutatás számára egyre fontosabbá váló problémakör, a kutatási adatok (tudományos adatok) kezelése (adatmenedzsment) számos kérdését érintette, annak több gyakorlati vonatkozására kitérve. Az adatmenedzsment a kutatásból származó adatok létrehozására, tárolására, hozzáférésére, megosztására, újrahasznosításának biztosítására és megőrzésére vonatkozó szemléletet és gyakorlatot foglalja magában. Az előadó példákkal demonstrálta, hogy az adatok nyílt hozzáférhetővé tétele egyfelől fokozza a kutatási tevékenységek hatékonyságát, valamint pozitívan befolyásolja az idézettséget. A nyílt adat (*Open Data*) olyan online, térítésmentesen elérhető adat, amely a megfelelő forrásmegjelölés mellett újrahasznosítható és terjeszthető. Kuchma ennek kapcsán bemutatta Tim Berners Lee “5 csillagos” modelljét², amely jól követhető módon írja le az adatok FAIR elvek (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* = Megtalálható, Hozzáférhető, Interoperábilis és Újrafelhasználható) alapján

történő kezelését. A modell arra sarkallja a kutatókat, hogy nyílt licenc alapján tegyék fel adataikat az internetre, lehetőleg strukturált formában (például beszkennelet képek helyett Excel fájlok formájában). Érdeemes egyben arra is odafigyelni, hogy a megosztási formátum gyártó- és platformfüggetlen legyen, valamint, hogy permanens azonosítókat, pl. URI-t használjunk.

Az előadó kiemelte, hogy az adatok nyílt megosztása nagymértékben hozzájárulhat az adatok érvényességének vizsgálatához (*validálásához*). Megmutatta, hogy egy ellenőrzés nélkül átvett, téves adatsor hogyan vezetett szükségtelen megszorításokhoz több országban.³ Az adatszervezés ugyanakkor nemcsak a validálás, hanem általánosságban az adatok újrahasznosítása szempontjából is kulcskérdés, tehát érdemes időben mérlegelni, milyen formában kívánjuk adatainkat közzétenni, lehetőség szerint igazodva a leendő felhasználók igényeihez. Többek között ennek kapcsán említette az előadó azt a némileg jobban ismert tényt, hogy egyre több, a kutatást finanszírozó szervezet, ügynökség elvárja, hogy a kutatási pályázatok adatkezelési tervet (*data management plan*) tartalmazzanak. Ezek elkészítéséhez már online segédanyagok is rendelkezésre állnak.⁴

Azok a kutatók, akik úgy érzik, hogy a nyitott tudomány „mellékhatásaként” eredményeik illetéktelen kezekbe kerülhetnek, regisztrálással védhetik meg munkájukat.⁵ Az előadás végén – megkerülhetetlenül – szó esett az új általános adatvédelmi szabályozásról (GDPR), kiemelve a rendelet hatálya alá eső személyes (*privacy*) adatok körébe tartozó információk ismeretére vonatkozó elvárható tudatosságot.

Különleges aktualitást adott az előadásnak az a tény, hogy a magyar felsőoktatási intézmények és az MTA Könyvtára által létrehozott HUNOR (HUNGarian Open Repositories) konzorcium tagjainál dolgozó kutatástámogatási szakemberek számára jövő év januárjában a nyílt tudománnyal kapcsolatos tréninget rendeznek Debrecenben, amelynek egyik trénera Iryna Kuchma lesz.⁶

Második előadóként Koltay Tibor (Eszterházy Károly Egyetem) az információs túlterhelés és a félrevezető információk kapcsolatáról beszélt, *Information overload in the post-truth era* címmel.⁷ A posztigazság (*post-truth*), vagy más néven a tények utáni kor jellemzője, hogy gyakran szembesülünk dezinformációval. Ez azt jelenti, hogy gyakran találkozunk határozott szándékkal elterjesztett, valótlan tartalmakkal, bár egyelőre nem látjuk, hogy számuk a közlemények össztemegének növekedésével egyenes arányban nő-e.⁸ A dezinformáció terjedése összefügg azzal is, hogy a számos területen tapasztalható információs túlterhelés hatására gyakori, hogy a rendelkezésünkre álló információ mennyiségét túl nagyra érezzük, továbbá a számunkra haszontalan és irreleváns információt nem tudjuk hatékonyan szűrni.⁹

Ennek egyik, bár nem egyedüli okozója a közösségi média használata.¹⁰ Velejárója ugyanis az azonnali jutalmazás (jutalom) iránti igény, amelynek okán sokan úgy érzik, jogosítványuk van arra, hogy elolvasás nélkül továbbítsanak és/vagy elsőként kommenteljének tartalmakat.¹¹

A dezinformáció kialakulásában és elterjesztésében fontos szerepe van az ismeretbuborékok (*epistemic bubbles*) és a visszhangkamrák (*echo chambers*) jelenségének is. Az ismeretbuborék hatására nem veszünk tudomást más emberek olyan véleményéről, amely ellenkezik saját meggyőződésünkkel. A visszhangkamra működésének alapja az eltérő véleményekkel kapcsolatos bizalmatlanság szándékos megteremtése, és eltérő vélemények aktív lejáratása.¹²

Látókörünket a szűrőbuborékok (*filter bubbles*) is szűkítik. Ezeket a médiafogyasztás mintázatait és a felhasználók preferenciáit figyelő algoritmusok hozzák létre azzal, hogy a felhasználókat szelektív módon, egyre homogénebb forrásokhoz kapcsolják.¹³

A dezinformáció ellenszerei között a legfontosabb a kritikai hozzáállás, amely az információs műveltségnek is fontos eleme. A probléma viszont az, hogy vannak, akik képesek megtalálni és felhasználni a (nekik) megfelelő információt. Ez az információ azonban a félrevezetést szolgálja, és az adott személy eleve meglévő beállítottságait és meggyőződéseit erősíti.¹⁴ Az álhírek befogadói tehát nagyon is kritikus szemmel néznek bármely információra, amely nem azt támasztja alá, amit ők igaznak, helyállónak gondolnak.¹⁵ Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a szellemi szabadság „nem azt jelenti, hogy minden számárságot el kell hinnünk, de miért ne olvashatnánk el őket”.¹⁶

A nap harmadik előadója, Jela Steinerová (Comenius Egyetem, Pozsony) *Information environment and information behaviour of researchers in Slovakia* című előadása többek között bemutatta egy olyan kvalitatív kutatás eredményeit, amelynek során 19 vezető szlovák kutatót kérdeztek meg félig strukturált interjúkban. Az ezek lapján készült fogalomtérképek azt mutatják, hogy munkahelyeik információs ökológiáját többtényezős faktorok, főként a szakmai kultúra, a kutatók által képviselt értékek és a kitűzött célok befolyásolják. Akadályozó tényezőt jelent viszont a kutatók adminisztrációs túlterheltsége, a források integráltságának és a támogatásnak a hiánya. Fő értékékként a saját és mások tudásának fejlesztése iránt érzett késztetést azonosították. Mindez azt mutatja, hogy a munkahelyek információs ökológiájának feltárása javíthatja a kutatási infrastruktúrát, és hozzájárulhat az információs műveltségi gyakorlatok modelljeinek továbbfejlesztéséhez.

Az Országos Széchényi Könyvtár képviselőjében két előadás is elhangzott. Dancs Szabolcs *Tear down the wall! Some models and obstacles of cooperation between libraries and publishers* című előadásában ismertette a könyvtárak és kiadók egyes együttműködési modelljeit, mindenekelőtt az adatfolyamok optimalizálása területén, kitérve az implementálás néhány külföldi példájára, valamint szót ejtett azokról az – alapvetően szemléletbeli – akadályokról, amelyek az együttműködésekét nehezítik.

A közsférában keletkező információknak, így például a könyvtári metaadatoknak és digitalizált forrásoknak a kreatív iparágra ösztönző hatású, nyílt felhasználása olyan, az uniós jogalkotás által is felkarolt¹⁷ ügy, amely nyilvánvalóan finánciális kérdéseket vet fel – elsősorban – a bevételi forrásaikra jelentősebb mértékben támaszkodó szervezetek működését illetően. Az új üzleti modellek kialakítása, hozzáférési politikájuk újragondolása a könyvtárak és egyéb memóriaintézmények számára lehetővé teszi, hogy minőségi metaadat- és tartalomszolgáltatásaik révén az információs piac versenyképes szereplőjévé váljanak. A külföldi példákban olyan jó gyakorlatokat láthatunk, amelyek egyes hagyományos könyvtári feladatok kiszervezésével, nemzetközi azonosító-rendszereknek és szabványoknak az adatfolyamokat optimalizáló implementálásával teremtették meg a piaci szféra és a könyvtárak kooperációjának hatékony kereteit. Ezen felül megismerhettünk egy olyan kutatásfejlesztési projekt formájában megvalósuló, hazai kezdeményezést¹⁸, amely egyfajta metaadathub-szolgáltatás kialakításával igyekszik hatékonyabbá tenni a könyvpiari értéklánc tagjai közötti adatcserét, és amelynek része – többek között – a katalógusrekordokban található ETO-jelzettek konvertálása a könyvkereskedelemben alkalmazott tárgyszórendszernek (*Thema*) megfelelően.

Drótos László és Németh Márton *How to catalogue a web archive? Some solutions for metadata management at the web harvesting pilot project of the National Széchényi Library*¹⁹ című előadásából kiderült az (az egyébként nem meglepő) tény, hogy egy könyvtári webarchívumnál jogos elvárás, hogy a teljes szövegű keresés mellett metaadatok alapján is kereshető, illetve böngészhető legyen. Az archiválási munkafolyamat és a hosszú távú megőrizhetőség pedig azt is megkívánja, hogy a bibliográfiai leírások mellett adminisztrációs és technikai metaadatokat is rögzítsünk. Bár ezek egy része automatikusan is előállítható, sok esetben emberi intelligenciára és adatrögzítésre is szükség van. A tervezett, de egyelőre kísérleti stádiumban lévő magyar nemzeti webarchívum esetében viszont olyan tömegű digitális dokumentumról van szó, hogy meg kell gondolni, milyen szinten és milyen részletességgel készítünk emberi munkával metaadatokat. Az előadás áttekintette azt a nemzetközi szakmai ajánlások alapján készült XML alapú adatmodellt, amely a kísérleti projekt keretében kidolgozásra került, s rugalmas módon lehetővé teszi, hogy tetszőleges mélységben rögzíthessünk metaadatokat akár automatizált módon, akár humán munkaerő bevonásával. A webarchiválás metaadatulásának a megtervezése nem választható el a leendő Országos Könyvtári Rendszer megtervezésétől. Voltaképpen egy ahhoz sok szálon kapcsolódó részfeladatról van szó. A rendszer tervezésének során dől el az is, hogy milyen formátumokban (MARC21, RDA), s milyen felületen lesznek az adatok feltárhatók és visszakereshetők a jelenlegi ideiglenesnek szánt XML adatstruktúra és megjelenési felület mellett.

Részben a véletlennek, részben a program összeállítói odafigyelésének köszönhetően egymás után két előadás hangzott el a tudásmenedzsment (KM) szerepéről.

Marcela Kатуšćáková (Comenius Egyetem) *From Information Science to Knowledge Science?* című előadásában arról beszélt, hogy a könyvtár- és információtudományi (KIT) szakemberek körében egyre nagyobb érdeklődés nyilvánul meg a KM iránt, amit az is mutat, hogy a KIT képzést nyújtó intézmények 33%-a és különösen a képzést tágabban értelmező ISchool-ok²⁰ 45%-a nyújt KM kurzusokat.

Carlos Luis González Valiente (Kubai Nemzeti Könyvtár) *Evolution of the socio-cognitive structure of Knowledge Management* című előadásában viszont aláhúzta, hogy a tudásmenedzsment gyökerei az üzleti menedzsmentben vannak.

Information literacy in the perspective of education című előadásában Michal Černý (Masaryk Egyetem, Brno) kiemelte, hogy az Európai Bizottság megbízásából összeállított *Digital Competence Framework* keretrendszer 2.0-ás változata²¹ a digitális információforrások és az állampolgári részvétel irányába bővítette az információs műveltség fogalmát.

A rendezvény – a korábbi évekhez hasonlóan – számos témát érintő, magas színvonalú áttekintést nyújtott aktuális digitális könyvtári kérdésekről. Megítélésünk szerint nagy szükségünk van arra a dinamikus szakmai párbeszédre, amelyet ez a pozsonyi konferenciatorozat nyújt számunkra.

Jegyzetek

1. <http://www.eifl.net/> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)
2. <https://5stardata.info/en/> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)
3. www.guardian.co.uk/politics/2013/apr/18/uncovered-error-george-osborne-austerity (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)

4. <https://dmponline.dcc.ac.uk/> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)
5. <http://help.osf.io/m/registrations/1/524205-register-your-project> és <http://ufal.github.io/public-license-selector/> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)
6. <http://www.open-access.hu/hu/open-science-train-trainers-bootcamp-debrecenben> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)
7. Koltay Tibor részvételét az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projekt támogatta.
8. Z. Karvalics László: *Informatorium. Szó-kalauz a kortárs információs kultúrához*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2017.
9. Koltay Tibor: Egy „örökzöld téma”: az információs túlterhelés. *Információs Társadalom*, 17. évf. 3. sz. 2017. 39–54.
10. Gibson, C. – Jacobson, T. E.: Habits of mind in an uncertain information world. *Reference and User Services Quarterly*, Vol. 57 No. 3, 2018. 183–192.
11. Cooke, N. A.: Posttruth, truthiness, and alternative facts: Information behavior and critical information consumption for a new age. *The Library Quarterly*, Vol. 87 No. 3, 2017. 211–221.
12. Jamieson, K. H. – Capella, F.: *Echo Chamber: Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
13. Pariser, E.: *The Filter Bubble. What the Internet is hiding from you*. New York, NY: The Penguin Press, 2011.
14. Gross, P.: A koholmányok és a digitális média. *Me.dok*, 12. évf. 2017, 5–15.
15. Bawden, D.: *Why LIS doesn't have a quick fix for the post-factual society ... and why that's OK*. <https://theoccasionalinformationist.com/2017/02/02/why-lis-doesnt-have-a-quick-fix-for-the-post-factual-society-and-why-thats-ok/> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)
16. Bivens-Tatum, W.: *Libraries and the Enlightenment*. Duluth, MN: Library Juice Press, 2012. 187.
17. Lásd: Az Európai Parlament és a Tanács 2013/37/EU irányelve (2013. június 26.) a közszféra információinak további felhasználásáról szóló 2003/98/EK irányelv módosításáról. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0037&from=EN> (Utolsó megtekintés: 2018. november 5.)
18. <http://opusnet.hu/> (Utolsó megtekintés: 2018. november 5.)
19. Az előadás prezentációja letölthető az alábbi címről: http://mekosztaly.oszk.hu/mia/doc/How_to_catalogue_a_web_archive.pptx (Utolsó megtekintés: 2018. november 5.)
20. <https://ischools.org/> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)
21. <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework> (Utolsó megtekintés: 2018. november 8.)

